

CAMPOSINES. APUNTS SOBRE LA SEVA HISTÒRIA

A uns dotze quilòmetres de Móra d'Ebre i a vuit de la Fatarella, municipi al qual pertany, es troba Camposines. Està constituïda actualment per algunes finques plantades de vinya, oliveres, ametllers i cereals, unes quantes masies i la petita ermita rural de Sant Bertomeu. Als seus voltants trobem pedres amuntegades pertanyents a construccions anteriors i nombroses restes de ceràmica que donen fe de l'antic poble d'aquest lloc, actualment desaparegut.

Està situat a la depressió del «Riu Sec» i des de temps immemorials s'ha caracteritzat per ser una cruïlla de camins; cosa provada pel fet que actualment surten aquí les carreteres que van a Móra, Gandesa, Ascó i la Fatarella, i perquè al llarg dels temps fou hostel per a viants i lloc d'aturada i abastament.

És probable que pel fet de ser un lloc agradós i per ser una cruïlla de camins estigués habitat ja des de temps abans de la romanització. En aquesta època, devia formar part del camí ibèric que unia la Terra Alta amb el Baix Aragó.

Durant l'establiment dels romans possiblement hi existís algun poble format per granges de tipus agrícola, circumstància que es confirma per l'arrel llatina del nom del poble, el qual també s'anomena Campucinos i Campugens. De totes maneres, però, sempre amb el mateix nom llatí: campus, que contrasta amb els nombrosos noms àrabs dels pobles del voltant com la Fatarella, Ascó i Benifallet entre d'altres molts.

Més de quatre-cents anys van estar els àrabs al que avui és la província de Tarragona, des del 718 fins el 1148, data en què es reconquereix Tortosa. El predomini àrab fou de gran importància a la zona, i fou aquesta una de les més influenciades de la Catalunya Nova.

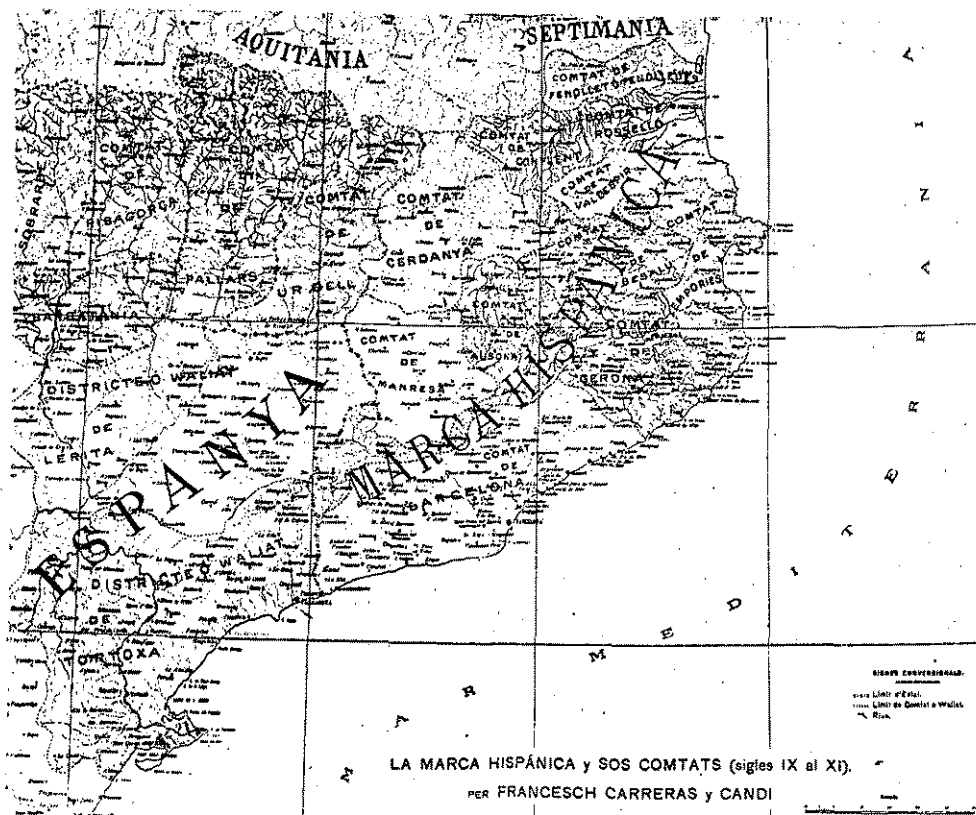
Els àrabs acostumaven a donar un tracte dur als vençuts mitjançant les armes, no obstant això als que se sotmeteren pacíficament se'ls respectà, i les seves hisendes, costums i religió, encara que socialment fossin considerats inferiors a la població àrab. Aquesta seria la condició dels mossàrabs de la zona, ja que no consta que oposessin resistència a la conquesta.

D'un bon començament, segons Emilio Morera, els àrabs s'establiren a la zona plana, aprofitant les ruïnes de les granges romanes i dedicant-se al conreu de la terra. Conservaren els noms llatins⁽¹⁾. No obstant això la invasió franca del s. ix suposà una terrible devastació i es veieren obligats a abandonar el camp i fer-se

fort a les muntanyes. Ens podríem preguntar pel que fa a aquest punt, què passà a Camposines. Potser quedà despoblat o bé pot ser que existís una comunitat, àrab o cristiana, ja que ambdues religions coexistien. Morera recull les dades aportades per la història oral: «Expliquen les tradicions que a Camposines hi havia una població pròspera i rica, la qual hagué de sublevar-se contra el seu walí durant l'època de la dissolució del califat. El "jeque" castigà els rebels destruint-ne la població i sembrant-la de sal i els habitants, submisos i escarmentats s'escamparen per la comarca i s'agruparen en punts diversos, origen de diverses poblacions que com la Fatarella, el Pinell, Gandesa i d'altres, proporcionaren nova i fecunda vida a la població musulmàica⁽²⁾. Segons aquest relat, durant l'existència del taifat de Tortosa, és a dir, des del 1031 fins a la Reconquesta el 1148 no degué existir cap població a Camposines. És molt més probable la versió que el mateix autor dona a una altra de les seves obres, segons la qual sembla ser que la població àrab d'aquest lloc fou destruïda a les lluites dels últims temps de la dominació musulmana⁽³⁾.

El 1148, Ramon Berenguer IV reconquereix Tortosa i el 1151 Ascó. Entre aquestes dues dates cal situar amb exactitud la reconquesta de Camposines. El comte de Barcelona fa donació de gran part de la comarca a l'Orde del Temple, per la seva col·laboració en les lluites de la reconquesta. El 24 d'agost de 1153, els cedeix el castell de Miravet. Hem consultat l'acta de donació i no s'hi fa cap esment a Camposines, tanmateix hagué de quedar-hi inclòs per força ja que se'ls concedeix terres des de Banyoles per Tivissa, Batea, Corbera, Gandesa, el Pinell amb totes les pertinences, «castros» i pobles continguts dins d'aquests termes. A més a més finques entre Mequinença i Miravet, que serien: una heretat a la primera, una altra a Flix, una altra a Ascó, una altra a Garcia, una altra a Móra, una altra a Tivissa i dues jornades de terra a Marsà⁽⁴⁾. A més a més en aquesta mateixa data, el comte de Barcelona cedeix al Temple béns al poble d'Ascó⁽⁵⁾. És doncs el 1153 quan Camposines passa a ser propietat dels templers.

El 1208 l'orde cedia carta de població a favor de Pons de Busca i d'altres persones que volguessin anar a poblar-lo, amb concessió de terres, aigües i pastures a canvi de pagar anualment deu mesures de blat. El document fou expedit pel Comanador d'Ascó. És probable que Camposines pertanyés en un començament a l'encomena de Miravet i en crear-se, posterior-

ment, la d'Ascó, hi passés a dependre. S'ignora, ara per ara, la data de l'establiment de l'encomana d'Ascó. Se sap que ja existia a finals del s. XII, ja que el 1197 era comanador d'Ascó el germà Folch o Folchi⁽⁶⁾. El 1210, Pere I confirma la possessió d'Ascó al Temple⁽⁷⁾, encara que ja el posseïen abans, cosa que ve provada per la data de la carta de població de Camposines. Segons aquest document, ja hi existien habitants. Així creiem que possiblement des de mitjans del segle XII, i segurament a començaments del XIII, ja hi havia una comunitat cristiana a Camposines.

Del 1215 data un document de composició entre l'església de Tortosa i l'Orde del Temple pel que fa al pagament dels delmes i primícies dels habitants d'Ascó i Camposines. El dret sobre aquests impostos el tenia el bisbe de l'església de Tortosa. Però finalment es concedeix a l'Orde la tercera part dels delmes⁽⁸⁾.

Durant el segle XIII el llogaret entre d'altres pobles del voltant, pateix la violència que provoquen les rivalitats entre els cavallers templers i els senyors d'Entença; els quals eren posseïdors de terrenys pels voltants de Móra⁽⁹⁾. La contesa comença el 1279 amb una agressió dels Entença a l'Orde i continua fins que en Jaume II, el 1301, dicta sentència a favor d'aquest últim. Les violentes incursions dels Entença afecten nombroses poblacions dels templers, entre les quals es troben Vilalba, Miravet, La Fatarella i Camposines. Aquesta última pateix un atac entre el 1290 i el 1300. Fan presoners els seus habitants, prenen 1.220 caps de pastura amb dos pastors. Els quals obtingueren la llibertat a canvi de 50 sous. Dels altres presoners que s'en-

dugueren no exigeixen rescat; un d'ells anomenat Pelegrí Capai, mor penjat per traïr als Entença. L'esforç del rei per pacificar la zona és inútil. Entre 1213 i 1336 amb el començament del regnat de Pere III, havia començat un període crític en les relacions entre noblesa i monarquia. Durant els regnats d'Alfons II, Jaume II i Alfons III, es desenvolupa una segona etapa d'aquest període de crisi en les relacions. La rebel·lia i el menyspreu a l'autoritat reial és una característica de la noblesa del s. XIII.

L'agost del 1293 els Barons d'Entença saquegen de nou Camposines, maten el veí Domingo Talavera i fereixen sis homes d'Ascó i dos de Camposines. La jornada els val als Entença un important botí de blat. A la retirada cremen Camposines. Explica Carreras i Candi que el quart dia des de Vilalba, Fr. Torroella, comandador d'Ascó veu el fum que surt encara de les cases de Camposines. L'espectacle desolador entristeix el comanador: «De Villabla, Fr. Torroella anà a Camposines a consolar un tant als seus malaventurats vehins. Se repetí l'espectacle de la gent que plorava i que entere gemech daya a son senyo, "Que mal lur era vengut quen Berenguer de Entença et son fils a viere vuits de LXX entla LXXX homens del temple"».

A començaments del segle XIV, les riqueses i el poder excessiu que l'orde havia acumulat, com també la introducció de cerimònies secretes, són els motius perquè el rei Felip IV de França decideixi suprimir-la. El 1307, Jaume II rep una carta de l'esmentat monarca on l'informa dels delictes dels templers i l'exhorta que els apresoni com havia fet ell, després de

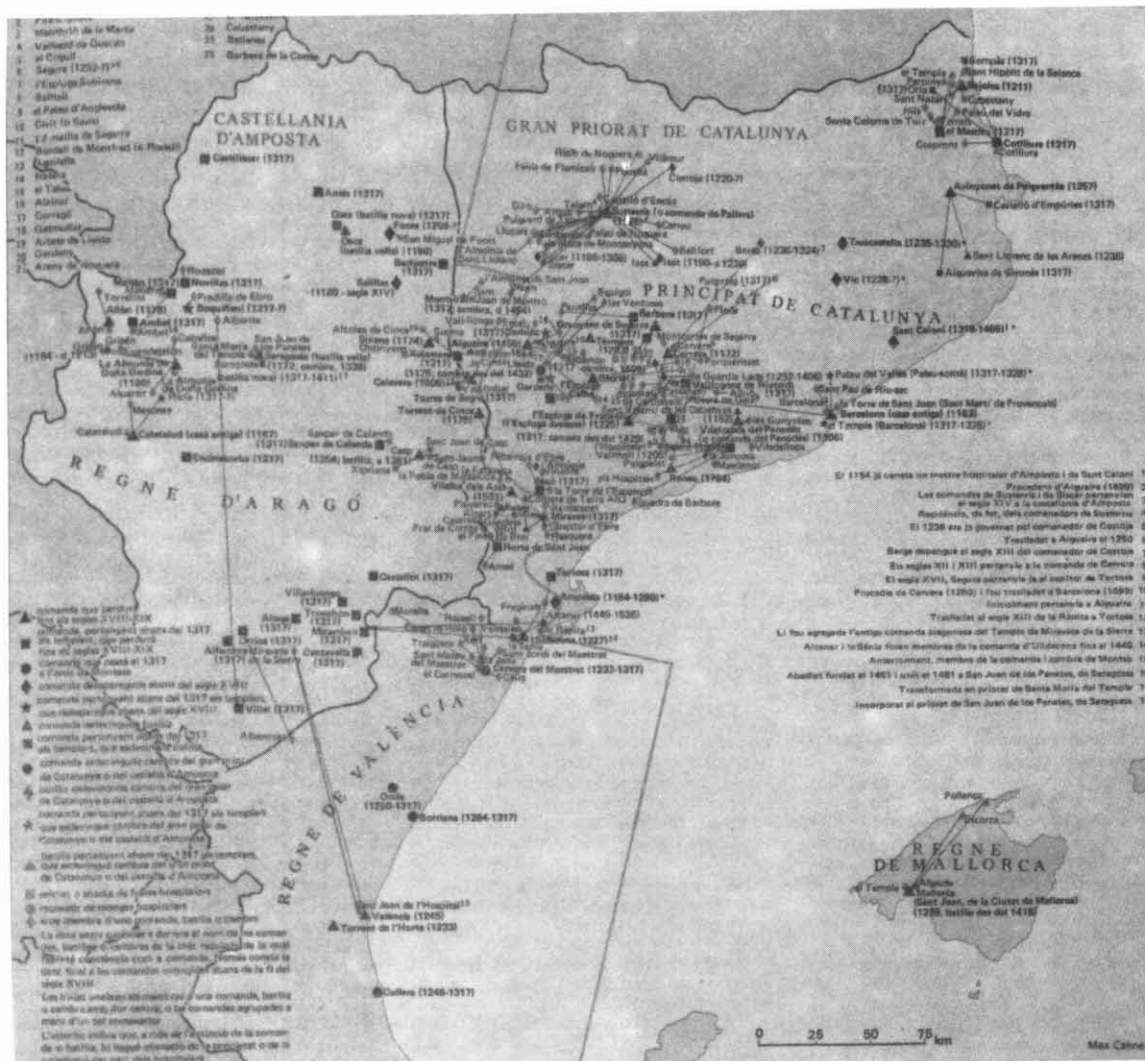
tractar-ho amb el Sant Pare. La resistència inicial del rei català finalitzà forçosament quan li arribà l'ordre del Pontífex. El rei es veié obligat a reduir-los mitjançant les armes, ja que s'havien fet forts als castells. El 1309 acaba el setge. El castell de Miravet es distingeix entre d'altres per la seva resistència. És desig del Sant Pare que tots els béns del Temple passin a propietat de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem o de l'Hospital, anomenada també de Malta, com ja havia succeït a d'altres llocs. L'antiga bailia de Miravet passa el 1317 a formar part de la Castellania d'Amposta⁽¹¹⁾. El segle XIV fou el moment de màxim auge econòmic, social i polític de l'Orde de Jerusalem. La seva presència a la zona aguanta fins el 1851, data en què fou extingida. Aquest any renuncia a l'últim castellà d'Amposta.

En l'època de la caiguda dels templers, el 1307, Camposines està habitat per catorze famílies⁽¹²⁾. Segons sembla, durant el segle XIV experimenta un cert creixement coincident amb l'apogeu de l'Orde de l'Hospital. El 1358 la població havia augmentat amb dues famílies. En aquesta data n'hi ha setze. Tenir en compte que

pobles com Rasquera té 20 famílies, Algars 13, Miravet 34, la Torre de l'Espanyol 11, etc...⁽¹³⁾. L'any següent la població ha disminuït de dues famílies i en torna a tenir 14⁽¹⁴⁾.

Durant el segle XV, creiem que la població continua, o bé en un estat d'estancament o bé d'un possible creixement. Així doncs, el 1439, fr. Joan de Vilagut, preceptor de Vilalba, autoritza el muntatge del primer molí d'oli que hi hagué a Camposines⁽¹⁵⁾.

No sembla que afectés molt al poble la crisi demogràfica que assolà tota Europa els segles XIV i XV, motivada per les collites dolentes, la pesta negra i d'altres pandèmies que foren acompanyades d'una alta mortandad. Cal tenir en compte que entre el 1350 i el 1500, el camp català, com a culminació d'un procés de creixement econòmic iniciat al s. XI i continuat durant el XIII i part del XIV, conegué un període de gran prosperitat material; la producció agrícola s'incrementa, també ho fa el comerç dels productes del camp i els regadius aconsegueixen una notable millora. La crisi demogràfica beneficia segurament una part del camperolat, el qual pogué

L'Orde de l'Hospital a Catalunya.

sobreviure als desastres i, en la desgràcia, trobà la manera d'augmentar el nivell de vida: incrementar les explotacions pròpies a l'esquena dels veïns, amb les terres que la fam i la pesta havien despoblat. És sobretot a les zones urbanes on les pandèmies fan veritables estralls.

Ès al segle xvi quan Camposines es troba en franca decadència. Així ho testimonia el fogatge de 1553: només hi havia una casa habitada, arrendada per Joan Pons Tell i sense capellà⁽¹⁶⁾.

És difícil saber les causes del despoblament. Conten les llegendes que els habitants de Camposines fugen per refugiar-se als pobles del voltant que estaven murallats. És possible que la seva situació com a cruïlla de camins fes no sempre agradable d'habitar-hi. Tanmateix hi ha d'altres fenòmens als s. xvi que no podem deixar de banda pel que fa a aquesta qüestió. És en aquesta centúria, a causa de l'auge i creixement de les ciutats, quan es du a terme un lleguer trasvassament del camp a la ciutat en la distribució de la població. Per una altra banda, la Catalunya del s. xvi, pateix una sèrie d'importants problemes climàtics:

Anys	Freds	Pestes	Sequeres	Pluges
1500-1509	2	6	2	1
1510-1519	0	4	2	1
1520-1529	0	5	6	1
1530-1539	0	3	5	0
1540-1549	2	0	5	2
1550-1559	0	5	6	1
1560-1569	1	4	8	1
1570-1579	4	3	1	1
1580-1589	5	6	3	1
1590-1599	2	5	1	1

(17)

Sembla ser, però, que uns anys més endavant es degué portar a terme una certa recuperació (pensem que no pas massa important), almenys en aquella data el poble comptava amb un sacerdot, ja que el 1571, en fundar-se la Fatarella la confradia del Roser, oficià la cerimònia de benedicció el vicari de Camposines N'Andreu Monlleó⁽¹⁸⁾.

El 1585, Enrique Cock, cronista de la cort de Felip II, passa per Camposines formant part de la comitiva reial: «Habiendo caminado la prime-

La comarca de Tortosa al s. XVII.

ra hay una venta que se dice Campucinos, muy grande, en cuyo término se ven algunas otras quintas. Un arroyo que nace allí en estas sierras y corre al Ebro, junto a Mora, nos quitó muchas veces la vista que casi errábamos en él.⁽¹⁹⁾

Del s. XVII només ens ha arribat una dada aportada per un document de 1693. Es tracta d'una enumeració de les obligacions del capellà de Sant Bertomeu⁽²⁰⁾. Tenia el poble, doncs, capellà, encara que l'església, com als segles anteriors, no posseïa el càrrec de parròquia sinó de capella, depenent possiblement de la parròquia de la Fatarella.

Durant el s. XVIII, la població de Catalunya augmenta. Entre el 1717 i 1787 només el 6% dels municipis perden població. D'aquest segle s'han conservat diversos censos que ens informen sobre els habitants de Camposines. El 1708, 1717 i 1718 estava totalment deshabitat. El 1716, sembla que només hi hagi dues cases i vuit habitants, i el 1719 el mateix nombre. S'esmenta també l'hostal, el qual és «Un hostal que hi ha a la carretera de Tortosa a Mequinença i al terme de Camposines». El 1719 estava deshabitat⁽²¹⁾. El més probable és que des del s. XVI només constessin unes quantes cases habitades.

De començaments del segle XIX hi ha poques dades. La guerra de la Independència i les conteses civils que tant afectaren la pagesia, limita-

ren segurament l'expansió de la societat campestre. L'agricultura fou, durant aquest segle, l'activitat econòmica més important. Concretament, a les comarques properes a l'Ebre hi ha un fort creixement de la població entre el 1860 i el 1900; es passa de cinquanta-quatre mil vuit-cents cinc habitants a seixanta-quatre mil set-cents noranta-cinc. Causat per les possibilitats d'expansió agrícola d'una àrea poc colonitzada i amb grans perspectives de regadiu.

L'única dada referent a Camposines del s. XIX és l'aportada per Madoz el 1848. En aquesta data, el poble encara està habitat per tres famílies, dotze ànimes en total i continuà tenint el molí d'oli, el de farina i l'hostal⁽²²⁾.

A començaments del s. XX la zona continua amb un alt índex de població rural. És a partir de 1936 quan comença a disminuir a causa de l'èxode de població del camp a la ciutat, continuat fins el 1970. Significativament, en aquest temps augmenta el nombre de les poblacions amb més de deu mil habitants, mentre que van disminuint les petites poblacions de menys de dos mil.

Des del 1848 no tenim notícies sobre la població de Camposines, malgrat que han estat consultats els censos de població del segle passat i del d'enguany. És possible que a partir d'aquesta data fins el moment en què comença l'èxode rural, la població continués estancada o fins i tot experimentés un lleuger creixement explicades les circumstàncies que ja s'han comentat, fins a baixar a la despoblació total, en data fins ara desconeguda. Pel que fa l'hostal sembla ser que encara funcionava com a hostal abans de la guerra civil espanyola última, moment en què fou destruït i més tard rehabilitat com a masia.

Per acabar, és necessari assenyalar la importància d'aquest lloc en la guerra civil del 1936. Durant la batalla de l'Ebre s'instal·là a prop de l'hostal la comandància de les forces republicanes, nus vital de les seves comunicacions, i de gran importància —sobretot durant els mesos d'agost i octubre de 1938.

Carmen MARTÍN

NOTES:

- (1) MORERA I LLAURADÓ, E. *Tarragona cristiana*. Tarragona 1897, volum 1, pàg. 302.
- (2) Op. cit. pàg. 304.
- (3) MORERA I LLAURADÓ, E. *Geografia General de Catalunya*. Dirigida per Carreras Candi. Barcelona 1980. vol. 1. Prov. de Tarragona pàg. 481.
- (4) BOFARULL, P. *Colección de documentos inéditos*. Barcelona, 1849, vol. IV, pàg. 208.
- (5) MIRET I SANT Les cases de templers i hospitalers en Catalunya. Barcelona 1910, pàg. 237.
- (6) op. cit. pàg. 238.
- (7) op. cit. pàg. 80.
- (8) Cartulario núm. 8. Fol. 71, 74. Archivo catedralicio de Tortosa.
- (9) CARRERAS I CANDI, F. *Entences i Templers en les muntanyes de Prades*. Miscel·lània Històrica Catalana. Sèrie 1, Barcelona 1905-06.

- (10) op. cit. pàg. 245.
- (11) El nom de Castellania ha persistit al costat del de la Terra Alta com a nom d'aquesta comarca.
- (12) BOFARULL, P. Op. cit. vol. 12 pàg. 45.
- (13) PONS I GURI. *Un fogatjament desconegut de l'any 1385*. Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona. t. XXX, any 1964, pàg. 462.
- (14) BOFARULL, P. Op. cit. vol. XXI, pàg. 45.
- (15) Autor anònim. *La Misericordia. Apunte histórico-descriptivo de su imagen y santuario de Fatarella*. Reus, 1913, pàg. 50.
- (16) IGLESIES FORT, J. *El fogatge de 1553*, Barcelona 1979, pàg. 324.
- (17) TUÑÓN DE LARA, M. *Historia de España, dirigida por...*, Barcelona 1981, T. V, pàg. 43.
- (18) La fundació de la Cofradia del Rosario va ser el primer destí que la comunitat cristiana dona a la torre anomenada Fatorella, baluart àrab que dona nom al municipi de la Fatarella i que es trobava en el lloc on actualment hi ha el santuari de la Verge de la Misericordia.
- (19) COCK, *Anales del año 1585. En viajes de extranjeros por España y Portugal*. Recopilació. Traducció i notes per J. García Mercadal. Madrid 1952, vol. I pàg. 1377.
- (20) Cajón de Vestuarios núm. 12. Archivo catedralicio de Tortosa.
- (21) IGLESIES FORT, J. *Estadísticas de población de Catalunya el primer Vicenni del s. XVIII*. Barcelona, 1974, pàg. 1194 i ss.
- (22) MADDOZ, P. Madrid 1848, vol. 5è, pàg. 348.

BIBLIOGRAFIA

- Autor anònim. *La Misericordia. Apunte histórico-descriptivo de su imagen y santuario de Fatarella*. Reus, 1913.
- BAYERRI BERTOMEU, E. *Historia de Tortosa y su comarca*. Barcelona, 1954.
- BOFARULL, P. *Colección de documentos inéditos*. Barcelona 1849.
- CARRERAS I CANDI, F. *Entences i templers en les muntanyes de Prades*. Miscel·lània Històrica Catalana, Sèrie I. Barcelona 1905.
- COCK, E. *Anales del año 1585. En Viajes de extranjeros por España y Portugal*. Recopilació, traducció i notes de J. García Mercadal. Madrid 1952.
- *Gran Enciclopèdia Catalana*. Dir. Jordi Carbonell. Barcelona, 1981.
- IGLESIES FORT, J. *El movimiento demográfico de Cataluña durante los últimos cien años*. Barcelona 1959-61.
- IGLESIES FORT, J. *Pere Gil (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya seguit de la transcripció del llibre primer de la Historia Catalana, en la qual se tracta de Historia o descripció natural, ço es de coses naturals de Catalunya, segons els manuscrits de l'any 1600 inèdit del Seminari de Barcelona*. Barcelona, 1949.
- IGLESIES FORT, J. *El fogatge de 1553*. Barcelona, 1973.
- IGLESIES FORT, J. *Estadísticas de población de Catalunya al primer vicenni del s. XVIII*. Barcelona, 1974.
- MADDOZ, P. *Diccionario Geográfico-estadístico-histórico de España y sus colonias*. Madrid 1848.
- MIRAVAL, R. *Fonaments de l'autodeterminació medieval de Tortosa*. Barcelona 1973.
- MIRET I SANS, J. *Les cases de templers i hospitalers en Catalunya*. Barcelona 1910.
- MORERA I LLAURADÓ, E. *Tarragona cristiana*. Tarragona 1897.
- MORERA I LLAURADÓ, E. *Geografia general de Catalunya*. Barcelona 1980.
- PONS I GURI, J. M. *Un fogatjament desconegut del any 1358*. Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona. t. XXX. Año 1964.
- RECOFONS, LL. *La població de Catalunya. Distribución territorial i evolució geogràfica*. 1900-1970. Barcelona 1976.
- SANS CAPDEVILA, J. *Sobre la invasión árabe y la reconquista de Tarragona*. Tarragona 1965.
- TUÑÓN DE LARA, M. *Historia de España*. Dirigida por J. P. Le Flem et al. Vol V. Barcelona 1981.
- VIDAL BENITO, T. *La despoblación del campo en Catalunya*. Resumen de tesis doctoral. Barcelona 1976.
- VILLANUEVA, J. *Viaje literario a las iglesias de España*, Madrid 1806.